

Verslag n.a.v. vijfde (laatste) consultatiefase (7 mei t/m 11 augustus 2019)

Ontwikkelteam Nederlands

1. Achtergrond

In maart 2018 zijn 9 ontwikkelteams met daarin leraren en schoolleiders uit het primair en voortgezet onderwijs begonnen met de ontwikkeling van bouwstenen voor de leergebieden Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid, Burgerschap, Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij, Mens & Natuur en Bewegen & Sport. Deze bouwstenen vormen de basis voor de herziening van kerndoelen en eindtermen.

De ontwikkelteams werkten in ontwikkelsessies per leergebied aan 1) een visie, 2) grote opdrachten 3) bouwstenen van kennis en vaardigheden voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs en 4) aanbevelingen voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Na elke ontwikkelsessie volgde een consultatieperiode waarin de ontwikkelteams inbreng verzamelen op hun (tussen)producten. In het consultatieverslag beschrijft het ontwikkelteam de keuzes die zij hebben gemaakt bij het verwerken van deze inbreng. U kunt alle tussenproducten en consultatieverslagen tot nu toe vinden op onze website: <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>.

Dit consultatieverslag beschrijft het verloop van de vijfde en laatste consultatieperiode (7 mei t/m 11 augustus 2019) van het ontwikkelteam Nederlands: de reacties die het team heeft ontvangen en de manier waarop zij deze hebben benut om de bouwstenen vorm te geven, wordt op hoofdlijnen beschreven. Meer informatie over de aanpak van het gehele consultatieproces leest u in de bijlage bij dit document.

In de vijfde consultatieperiode is ook algemene, leergebied-overstijgende feedback verzameld. Over deze algemene feedback is een separaat consultatieverslag opgesteld; ook dat verslag is te vinden op onze website.

2. Samenvatting ontvangen feedback op de eindproducten Visie, Grote Opdrachten, Bouwstenen en Aanbevelingen Bovenbouw

Op 7 mei 2019 is het nieuwe conceptvoorstel voor het Leergebied Nederlands verschenen: visie, grote opdrachten, de complete set van bouwstenen po en vo onderbouw en aanbevelingen voor vo bovenbouw.

In de vijfde en laatste consultatieperiode heeft het ontwikkelteam opnieuw veel feedback ontvangen van een diversiteit aan feedbackgevers, zowel van individuen, ontwikkelscholen als van vakinhoudelijke experts en andere betrokkenen. Een aantal feedbackgevers heeft bijna elke consultatieperiode de tijd genomen om de groeiende stukken te bestuderen en de consultatievragen te beantwoorden. Het ontwikkelteam is erg blij en dankbaar voor deze betrokkenheid en waardevolle bijdragen. Het team heeft alle feedback weer zorgvuldig bestudeerd, gewogen en waar passend bij de uitgangspunten van de curriculumherziening en de essenties van het leergebied Nederlands verwerkt.

In het tussenproduct dat in mei verscheen heeft het ontwikkelteam voor po en vo onderbouw de kennis en vaardigheden uitgewerkt die voortkomen uit de grote

opdrachten. Voor de bovenbouw vo heeft het ontwikkelteam aanbevelingen gedaan. Feedbackgevers gaven complimenten over de manier waarop de bouwstenen inzichtelijk maken welke kennis en vaardigheden in het leergebied aan de orde komen. Doordat visie, grote opdrachten en bouwstenen in gezamenlijkheid zijn uitgewerkt en gepresenteerd, is de onderlinge samenhang veel duidelijker zichtbaar. Tegelijkertijd gaven verschillende feedbackgevers aan dat de uitwerking nog beter kan: het is veel, er zit redundantie in, en het beperkt zich niet altijd tot kennis en vaardigheden maar beschrijft ook leeractiviteiten en didactische aanpakken.

Zowel visie, grote opdrachten als bouwstenen zijn in de ontwikkelsessies in juni en september daarom flink herschreven. De bouwstenen zijn veel compacter geworden en beschrijven beter wat het ontwikkelteam als kern van kennis en vaardigheden voor ogen heeft. Het ontwikkelteam heeft vervolgens de grote opdrachten aangepast, om deze af te stemmen met de aanpassingen in de bouwstenen en dubbelingen eruit te halen. Verder zijn de titels van de grote opdrachten aangepast en onderling met elkaar in lijn gebracht.

Een ander belangrijk feedbackpunt is de verdeling van de kennis en vaardigheden over de verschillende fasen. Soms gaven feedbackgevers aan dat de ambities voor fase 1 (onderbouw po) te hoog zijn, terwijl anderen teruggaven dat kennis en vaardigheden uit een bepaalde fase wel eerder aan bod zouden mogen komen. Het ontwikkelteam heeft daarom opnieuw goed gekeken naar de doorlopende leerlijn en de kennis en vaardigheden evenwichtiger over de verschillende fasen verdeeld. Het ontwikkelteam heeft bewust gekozen voor het uitwerken van bepaalde kennis en vaardigheden in vo onderbouw, om overlappendheid in po te voorkomen.

Veel feedback ging ten slotte over de specifieke bouwstenen en de elementen die daarin ontbraken of juist ten onrechte bij een bouwsteen geplaatst waren. Met name de bouwstenen Taalbewustzijn en taalleervaardigheden, Meertaligheid en cultuurbewustzijn en Doelgericht communiceren zijn flink aangepast. Om dat goed te kunnen doen heeft het ontwikkelteam aparte stakeholdersessies belegd, onder andere met experts meertaligheid samen met het ontwikkelteam van het leergebied MVT/Engels.

De feedback heeft ertoe geleid dat het ontwikkelteam nu een compactere set grote opdrachten en bouwstenen oplevert die onderling beter op elkaar zijn afgestemd en waarin de onderlinge relaties explicieter zijn gemaakt. De uitwerking van brede vaardigheden en de relaties met bouwstenen van andere leergebieden heeft daarnaast ook veel aandacht gehad en is nauwkeurig beschreven in de grote opdrachten en bouwstenen en uitgelegd in de toelichting op het leergebied.

3. Aanpassingen in de Visie, Grote Opdrachten, Bouwstenen en Aanbevelingen Bovenbouw

3a. Input en/of feedback verwerkt ten behoeve van de producten

Grote opdrachten

Uit feedback van enkele betrokkenen bleek dat de grote opdrachten als losse elementen werden gezien met een bepaalde volgordelijkheid. Daaruit werd een hiërarchie afgeleid, waardoor de onderlinge samenhang tussen de grote opdrachten niet helder was. Het

ontwikkelteam heeft juist geen volgordelijkheid aan willen geven en daarom de visualisatie ontwikkeld met kerninhouden en grote opdrachten. Over de visualisatie zijn ontwikkelscholen en feedbackgevers positief. Het ontwikkelteam heeft bij het herzien van de grote opdrachten de beschrijving nog meer toegespitst op de kern van die specifieke opdracht. De grote opdrachten zijn daarmee ook complementair aan elkaar. Niet bedoelde dubbelingen tussen grote opdrachten zijn eruit gehaald, de relaties met andere grote opdrachten zijn explicieter benoemd en in de toelichting op de producten benadrukt het ontwikkelteam dat de zeven grote opdrachten en bijbehorende bouwstenen vooral in gezamenlijkheid beschouwd en gebruikt moeten worden. Ze vormen dus geen zeven op zichzelf staande en los van elkaar te onderwijzen domeinen of hoofdstukken in een lesmethode.

Relatie grote opdrachten met bouwstenen

Uit zowel de schriftelijke feedback van leraren, ontwikkelscholen, lerarenopleiders en wetenschappers als tijdens de stakeholdersbijeenkomst op 5 juni jl. kwam naar voren dat de relatie tussen de grote opdrachten en de bouwstenen nog onvoldoende geëxpliciteerd was. Dit werd mede veroorzaakt door verschillende indelingen in toelichtende teksten: kerninhouden, grote opdrachten, onderscheid tussen de leerling als taalleerder en als taalgebruiker enzovoort. Het ontwikkelteam heeft daarom de visualisatie als uitgangspunt genomen en heeft ervoor gekozen deze consistent uit te werken: uit elke grote opdracht komt één bouwsteen voort die de onderliggende kennis en vaardigheden per fase beschrijft, met dezelfde titel als de grote opdracht. Alleen grote opdracht 1 *Interactie en een rijk taalaanbod ten behoeve van taal- en denkontwikkeling* valt uiteen in twee onderdelen: een onderlegger: 1.1 *'Rijke teksten als voorwaarde voor taal- en denkontwikkeling* en een bouwsteen 1.2 *Interactie ten behoeve van taal- en denkontwikkeling*.

Uitwerking kennis en vaardigheden in bouwstenen

Bouwstenen beschrijven de kennis en vaardigheden van leerlingen die per fase van de doorlopende leerlijn (van onderbouw po, naar bovenbouw po en onderbouw vo) aan de orde zouden moeten komen. De kennis en vaardigheden die zijn beschreven in de verschillende bouwstenen moeten gezien worden als complementair aan elkaar. Dat betekent dat het ontwikkelteam ervoor gekozen heeft om kennis en vaardigheden slechts één keer uit te werken, bijvoorbeeld woordenschatontwikkeling in bouwsteen 1.2, het geven en verwerken van feedback in grote opdracht 2.1 en het leren lezen en schrijven in bouwsteen 5.1.

Er is gekozen om deze kennis en vaardigheden in korte bullets te verwoorden. Sommige feedbackgevers wijzen op het gevaar dat deze bullets als 'afvinklijstjes' van losse kennis- of vaardigheidsaspecten gezien kunnen worden. Zij geven het ontwikkelteam het advies mee in de toelichtende tekst te benadrukken dat dit niet de bedoeling is. Het ontwikkelteam heeft dit punt in de toelichting opgenomen. Ook heeft het ontwikkelteam gekeken naar de hoeveelheid bullets en het aantal per bouwsteen teruggebracht.

Naar aanleiding van de feedback over de grote hoeveelheid tekst in grote opdrachten en bouwstenen heeft het ontwikkelteam een aantal uitgangspunten geformuleerd: (1) de inleidende teksten per bouwsteen zijn beknopt en vatten de grote opdracht voor de specifieke fase samen. (2) in de opbouw van de bullets wordt de volgorde van de bullets over de verschillende fasen heen gelijk gehouden, (3) de bullets beschrijven kennis en vaardigheden, en geen didactieken, leeractiviteiten enzovoort, (4) voorbeelden zijn

alleen toegevoegd daar waar de kennis en vaardigheden specifiek, nieuw of abstracter van aard zijn en (5) kennis en vaardigheden worden slechts in één bouwsteen uitgewerkt en niet in andere bouwstenen herhaald.

Enkele feedbackgevers uit het po en vmbo wezen het ontwikkelteam terecht op het feit dat in woordkeuze nog teveel de huidige situatie doorklinkt. Bijvoorbeeld: de toevoeging 'passend bij sector' brengt een beperking met zich mee die kan leiden tot kansenongelijkheid. Niet het schooltype of de onderwijssector moet het aanbod bepalen, maar de mogelijkheden en wensen van de leerlingen. Het ontwikkelteam heeft deze formulering daarom aangepast. Hetzelfde geldt voor de complexiteitsopbouw van bijvoorbeeld tekstaanbod, die moet niet louter verlopen van eenvoudig naar complex. Leerlingen moeten ook in aanraking komen met complexere teksten dan ze wellicht aan zouden kunnen (zie onderlegger Rijke teksten, 1.1); als ze aansluiten bij hun interesse en behoefte kunnen juist die teksten de motivatie en betrokkenheid van leerlingen vergroten.

Tot slot is bij het herschrijven van de bouwstenen door het ontwikkelteam nog eens kritisch gekeken naar de gehanteerde begrippen en de definiëring daarvan in de bijgevoegde begrippenlijst. Op basis van de feedback zijn nieuwe begrippen aan de begrippenlijst toegevoegd, zoals 'eerste taal', 'genre' en 'interactie' en is de definiëring van reeds opgenomen begrippen aangescherpt, zoals 'meertaligheid', 'waardierend lezen' en 'taalontwikkeling'.

1.1 Rijke teksten en 1.2 interactie als onderlegger

Van grote opdracht 1 en de bijbehorende onderlegger 1.1 en bouwsteen 1.2 geeft het ontwikkelteam aan dat ze als basis onder de taalontwikkeling liggen. Daarom zijn ze door het ontwikkelteam als onderleggers voor het leergebied beschreven. Verschillende feedbackgevers zijn enthousiast over deze insteek en onderschrijven het belang ervan, waaronder ontwikkelscholen po en vo, de Taalunie, de drie vakexperts en andere wetenschappers. Tegelijkertijd gaven ze aan dat steviger mag worden aangezet dat 'rijke teksten' en 'interactie' als onderleggers onder de andere bouwstenen liggen, zowel in de grote opdracht, als in de introductieteksten bij de bouwstenen en in de toelichting. Daarnaast benadrukten enkele betrokkenen dat deze onderlegger en bouwsteen niet alleen de onderleggers voor het leergebied Nederlands zijn, maar in feite de basis vormen van taalontwikkeling in alle leergebieden. Ten behoeve van de taalontwikkeling en de vaktaalontwikkeling binnen het specifieke leergebied, zouden leerlingen in elke les moeten kunnen werken met rijke teksten en zou er in elke les interactie plaats moeten vinden die de taal- en denkontwikkeling stimuleert. Feedbackgevers betogen daarom dat deze onderleggers ook door de andere leergebieden onderschreven of geadopteerd zouden moeten worden. Het ontwikkelteam heeft dit advies opgenomen in de generieke aanbevelingen. Voor 1.1 Rijke teksten in elk geval voor de leergebieden Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij en Mens & Natuur en voor 1.2 Interactie voor alle leergebieden.

Bouwsteen 1.1 Rijke teksten

De feedback ten aanzien van deze onderlegger voor het leergebied Nederlands is heel positief: men is blij dat het ontwikkelteam Nederlands dit voorstel doet. Uit de feedback bleek ook een aantal verbeterpunten. Zo werd in gesprek met vakexperts geadviseerd om niet te stellen dat het om een grote variëteit aan teksten zou moeten gaan, maar om een grote hoeveelheid conceptueel samenhangende teksten. Verder zijn er suggesties gedaan door experts om de kenmerken van rijke teksten aan te passen, zowel als het

gaat om inhoud als om tekstkwaliteit. Het ontwikkelteam heeft dit verwerkt. De onderlegger beschrijft het belang van rijke teksten, de kenmerken ervan en een aantal voorbeelden erbij. Het ontwikkelteam heeft ook de functie van de voorbeelden duidelijker verwoord, namelijk illustratief en niet beperkend.

Betrokkenen uit met name de wetenschap, die opmerkten dat het cultureel-historische perspectief nog teveel ontbrak in de producten van het ontwikkelteam Nederlands, hebben aangegeven dat deze bouwsteen mogelijkheden biedt om dit perspectief toe te voegen. Het ontwikkelteam heeft dit advies opgevolgd door in de relevantie en in de voorbeelden te benadrukken dat er gebruik gemaakt kan worden van teksten en genres uit heden en verleden, en van zowel canonieke als niet-canonieke teksten.

Ten slotte heeft het ontwikkelteam besloten naar aanleiding van alle positieve feedback twee generieke aanbevelingen te formuleren: het gezamenlijk vormgeven van rijke teksten rondom onderwerpen/thema's in de vervolgfase en een goede implementatie van het werken met rijke teksten in de klas. In de toelichting op het leergebied werkt het ontwikkelteam dit verder uit en doet ze concrete suggesties.

Bouwsteen 1.2 Interactie ten behoeve van taal- en denkontwikkeling

Over deze bouwsteen is veel positieve feedback binnengekomen, onder andere van leraren en ontwikkelscholen. Feedbackgevers gaven als verbeterpunten aan dat in de uitwerking vooral gefocust werd op interactie ten behoeve van de taalontwikkeling en minder ten behoeve van de denkontwikkeling, dat de bouwsteen nog teveel over expressie van gevoelens en emoties ging en dat de kenniselementen van gespreksconventies, -technieken en -regels nog ontbrak. Deze punten heeft het ontwikkelteam beter uitgewerkt, waarbij de kennis van gespreksconventies, -technieken en -regels in een aparte bullet in elke fase is toegevoegd. Bovendien ligt de focus bij interactie nu duidelijk op het overbrengen van ideeën en denkprocessen en niet op emoties en gevoelens. Ten slotte is de link tussen de denkfuncties en woordenschatuitbreiding expliciet gemaakt. Het maakt daarmee de relatie met andere leergebieden ook meer expliciet: de denkfuncties (denkwijzen bij andere leergebieden) en de taal die je aan de denkfuncties geeft krijgen een duidelijke plek.

Bouwsteen 2.1. Leven lang taal ontwikkelen

In deze bouwsteen beschrijft het ontwikkelteam de kennis en vaardigheden rond taalbewustzijn en taalleervaardigheden, die de basis vormen voor een leven lang taalleren. Uit de feedback van leraren, lerarenopleiders en vakexperts bleek dat deze essentie duidelijker naar voren moet komen. De bouwsteen is grondig aangepast.

Feedbackgevers gaven aan dat leerlingen ook vaktaal nodig hebben om over taal, taalgebruik en literatuur te praten en dat hiervoor een basisbegrippenlijst moet komen. In de bullets van kennis en vaardigheden heeft vaktaal nu een expliciete plek gekregen. Ook heeft het ontwikkelteam een generieke aanbeveling geformuleerd om in de vervolgfase een begrippenlijst uit te werken om in po en vo over taal, taalgebruik en literatuur te kunnen communiceren. Daarnaast heeft het ontwikkelteam in elke fase de bewustwording van het belang en de gebruiksmogelijkheden van het schrift en tekstconventies uitgewerkt. Naar aanleiding van de feedback is voor de verschillende fasen opnieuw gekeken wat er in welke fase van leerlingen verwacht en gevraagd kan worden, waaronder de bewustwording dat taalbronnen, zoals online taaladviezen je kunnen helpen om meer zelfstandig taal te gebruiken.

Andere betrokkenen, met name uit het po en uit de lerarenopleidingen, benadrukten dat bij taalbewustzijn in po onderbouw de schriftconventies (o.a. de klank-tekenkoppeling) veel explicieter aandacht vragen. Het ontwikkelteam heeft dit verwerkt en in alle fasen bewustwording van schriftconventies, waaronder spellingsbewustzijn uitgewerkt.

Ten slotte is er tijdens de feedbackbijeenkomst op 5 juni uitgebreid over de taalleervaardigheden gesproken. Het belang van feedback krijgen, op waarde schatten, verwerken en zelf geven was nog niet in alle fasen even sterk uitgewerkt, volgens feedbackgevers. Dat is aangepast, waarbij eenvoudige feedback aan elkaar geven niet alleen in vo is uitgewerkt maar ook in bovenbouw po.

Bouwsteen 3.1 Meertaligheid

Deze bouwsteen en bijbehorende grote opdracht is grondig herzien naar aanleiding van een expertbijeenkomst Meertaligheid in juni waarbij zowel experts van het leergebied Nederlands als Engels/MVT aanwezig waren. Verder zijn er verschillende gesprekken gevoerd met betrokkenen, met name wetenschappers, die het belang van cultuurbewustzijn benadrukten. Op basis van alle input heeft het ontwikkelteam samen met het ontwikkelteam Engels/MVT besloten om een deel van de grote opdracht en fase 1 van de bouwsteen gezamenlijk uit te werken. Daarbij is kritisch gekeken – naar aanleiding van de feedback – of de kennis en vaardigheden in po onderbouw passend zijn, gezien vanuit het ontwikkelingsperspectief van de leerling.

Daarnaast heeft het ontwikkelteam besloten om net als in grote opdracht 2, een component toe te voegen: cultuurbewustzijn. Het leergebied Engels/MVT heeft over (inter)cultureel bewustzijn een aparte grote opdracht. Bij Nederlands is deze geïntegreerd uitgewerkt met meertaligheid vanwege de nauwe relatie daartussen. Het kennis maken met, analyseren van en reflecteren op talige culturele uitingen uit heden en verleden heeft daarmee expliciet een plaats gekregen in het leergebied.

Bouwsteen 4.1 Experimenteren met taal

Het ontwikkelteam heeft veel positieve feedback ontvangen op deze bouwsteen. Met name op het feit dat met deze bouwsteen de ruimte om te experimenteren en spelen met taal terugkomt en dat taal niet alleen goed of fout is maar dat het bepaalde effecten heeft in bepaalde contexten (een pleonasme is bijvoorbeeld niet fout als deze stijlfiguur met opzet gebruikt wordt in een gedicht).

Naar aanleiding van de feedback heeft het ontwikkelteam benadrukt dat het bij creativiteit alleen maar gaat om leuke dingen doen, zonder kaders. Mede daarom is de relatie met 2.1 over taalbewustzijn (bewust zijn van de relatie tussen vorm en betekenis en de effecten van taalgebruik) en 7.1 over literaire competentie sterker aangezet. Ook door de titel van deze bouwsteen aan te passen, heeft het ontwikkelteam duidelijk gemaakt dat aan creativiteitsontwikkeling niet alleen voor het plezier gewerkt wordt, maar dat het juist bijdraagt aan de taalontwikkeling en het taalbewustzijn van leerlingen.

Bouwsteen 5.1 Doelgericht communiceren

Bouwsteen 5.1 was volgens veel feedbackgevers, zowel leraren, ontwikkelscholen, lectoren als vakexperts, te overladen, te groot en bovendien werden in de tekst begrippen teveel door elkaar gebruikt (tekst, tekstvorm, genre, communicatief doel). Er zijn veel aanvullende gesprekken gevoerd over deze bouwsteen en het ontwikkelteam heeft gericht input gevraagd van experts op taaldomeinen bij het herzien van deze

bouwsteen. Op basis hiervan heeft het ontwikkelteam de bouwsteen beknopter opgeschreven en de consistentie tussen de bullets over de verschillende fasen van de doorlopende leerlijn aangebracht.

Het ontwikkelteam heeft nu een bouwsteen opgeleverd met een duidelijke a) functionele component, waarin de kennis en vaardigheden voor doelgerichte communicatie zijn uitgewerkt, en een b) technische component, waarin de basiskennis en -vaardigheden voor lezen en schrijven zijn uitgewerkt. Dit laatste aspect is ook toegevoegd. Feedbackgevers gaven aan dat het leren lezen en schrijven en het automatiseren ervan, inclusief de schrifthandeling, noodzakelijke voorwaarden zijn voor doelgerichte communicatie maar ook voor alle andere grote opdrachten bij Nederlands en de andere leergebieden. Bovendien zijn het vaardigheden die bij uitstek op school aangeleerd worden.

Feedbackgevers, met name experts op het gebied van taalvaardigheid, gaven verder feedback op de gehanteerde indeling in communicatieve doelen en genres: dat instrueren bijvoorbeeld ontbrekt. Deze feedback is door het ontwikkelteam verwerkt.

Ten slotte werd gewezen op de dubbelingen tussen bouwstenen, zo werd bijvoorbeeld reflectie en feedback op meerdere plekken uitgewerkt. Het ontwikkelteam heeft ervoor gekozen reflectie en feedback één keer uit te werken (bij 2.1 Taalbewustzijn en taalleervaardigheden) en niet meer op te nemen bij de andere bouwstenen.

Bouwsteen 6.1 Kritisch informatie verwerken

Feedbackgevers gaven bij deze bouwsteen aan dat leerlingen informatie niet alleen moeten verwerken en verstrekken, maar ook moeten verwerven (opzoeken). Op dit aspect is de titel en de inhoud van de grote opdracht en de bouwsteen aangepast door het ontwikkelteam. Ook het feit dat leerlingen over kennis moeten beschikken om dit alles goed te doen, is door het ontwikkelteam toegevoegd.

Feedbackgevers gaven verder aan dat er te weinig aandacht werd gegeven aan het feit dat digitaal informatie lezen een andere aanpak vereist dan papieren informatie. Deze focus is toegevoegd. Kennis en vaardigheden zijn bovendien, naar aanleiding van gesprekken en informatie van feedbackgevers, beter over de verschillende fasen in de doorgaande leerlijn verdeeld, zodat de ambities haalbaarder zijn voor de verschillende fasen. Met name voor po hadden betrokkenen twijfels of de beschreven kennis en vaardigheden haalbaar waren. Dat bleek ook uit een bijeenkomst van taalcoördinatoren en taalspecialisten po.

Ten slotte is op basis van feedbackgesprekken de inhoud van deze bouwsteen beter afgestemd met 5.1 Doelgericht communiceren omdat er overlap in zat. De accenten zijn nu duidelijk: 6.1 richt zich onder andere op het in eigen woorden kunnen formuleren en het synthetiseren van informatie en de effecten van keuzes in talige, visuele en retorische middelen terwijl 5.1 zich richt op afstemming op doel, publiek en taalgebruikssituatie.

Bouwsteen 7.1 Leesmotivatie en literaire competentie

Zoals eerder opgemerkt werd door enkele feedbackgevers, met name uit de wetenschap, de cultuurhistorische component gemist in de uitwerking van de bouwstenen. Ook in deze grote opdracht en bouwsteen heeft het ontwikkelteam de verschillende contexten

van de leerling uitgewerkt: de context van de leerling, de wereld om de leerling heen en de cultuurhistorische context van de tekst. Sommige betrokkenen misten ook een expliciete plek voor literatuurgeschiedenis. Het ontwikkelteam heeft de cultuurhistorische context expliciet benoemd, en in po en vo onderbouw ervoor gekozen 'literatuurgeschiedenis' niet uit te werken in de bouwstenen, zoals we dat in bovenbouw havo/vwo kennen.

Feedbackgevers, met name experts op het gebied van literatuuronderwijs, gaven feedback op de gekozen voorbeelden en de suggesties voor geschikte teksten bij de verschillende fasen. Het ontwikkelteam heeft deze voorbeelden en suggesties op basis van gesprekken met experts en leraren aangepast: alleen daar waar relevant zijn voorbeelden toegevoegd met de toevoeging dat deze andere voorbeelden niet uitsluiten. Verder zijn de relaties van deze bouwsteen met andere bouwstenen van het leergebied explicieter gemaakt, alsook die met andere leergebieden – met name Engels/MVT en Burgerschap.

Ten slotte heeft het ontwikkelteam op basis van feedback op andere bouwstenen ervoor gekozen om een van de literaire competenties, beoordelend lezen, anders te benoemen: waarderend lezen. Beoordelend lezen kan worden opgevat als 'iets is goed of fout'. Dat wil het ontwikkelteam voorkomen.

Samenhang met andere leergebieden

Voor alle grote opdrachten en bijbehorende bouwstenen is het ontwikkelteam opnieuw de samenhang nagegaan met de andere leergebieden. Dit naar aanleiding van de wensen en feedback van feedbackgevers, maar ook omdat in deze eindfase van het traject steeds inzichtelijker wordt waar die verbindingen liggen. In de toelichting worden alle gelegde relaties toegelicht. Het leergebied Nederlands heeft alle grote opdrachten en bouwstenen afgestemd met Engels/MVT. Daarnaast zijn er veel inhoudelijke relaties met Kunst & Cultuur, Burgerschap en Digitale geletterdheid. Ook met de andere leergebieden is afstemming gezocht, met name op het gebied van het leren van school- en vaktaal (alle leergebieden, vanuit bouwsteen 1.2) en het werken met rijke teksten (zie boven).

Aandacht voor lezen en schrijven

Omdat in Nederland een groot deel van de mensen moeite heeft met lezen en schrijven, en laaggeletterd is, heeft het ontwikkelteam als uitgangspunt dat *elke* leerling de kans moet krijgen de basiskennis en -vaardigheden om lezen en schrijven goed te ontwikkelen. Dit is een taak van het hele onderwijs, maar het leergebied Nederlands heeft hier een bijzondere rol in.

Betrokkenen waaronder leraren en experts uit het po en de Taalunie, gaven in de feedback aan dat ze deze aandacht in het tussenproduct wel konden zien (met name in de visie), maar dat dit – juist in het kader van het belang hiervan – nog explicieter in de grote opdrachten en bouwstenen naar voren mag komen. Het ontwikkelteam heeft daarom in meerdere bouwstenen de technische en onderliggende kennis en vaardigheden expliciet verwoord en aangegeven: de bouwstenen 1.2 (woordenschatontwikkeling), 2.1 (het belang van tekstconventies, waaronder spellingsbewustzijn), 4.1 (spelen met taalnormen) en 5.1 (leren lezen en schrijven). Niet alleen in onderbouw po maar ook in de andere fasen is hier aandacht voor nodig bij de leerlingen die dat nodig hebben. In een generieke aanbeveling heeft het ontwikkelteam opgenomen, dat alle leerlingen die

dat nodig hebben gedurende het funderend onderwijs een aanvullend aanbod en aanvullende begeleiding zouden moeten krijgen.

De tweedeling Dagelijkse Algemene Taal (DAT) - Cognitieve Academische Taalvaardigheid (CAT)

In het tussenproduct dat in mei verscheen had het ontwikkelteam gekozen voor de tweedeling DAT-CAT om te beschrijven dat leerlingen een steeds formeler en abstracter taalgebruik moeten leren hanteren. Daar is veel feedback op gekomen, van onder andere ontwikkelscholen po, lectoren, twee van de drie vakexperts: de tweedeling zou geen recht doen aan het feit dat leerlingen ook de overstap moeten maken naar vakspecifiek beroepsgericht taalgebruik. Bovendien doet het geen recht aan veel taal in schriftelijke communicatie: laagfrequente taal. Op basis van de geleverde input heeft het ontwikkelteam de tweedeling DAT-CAT daarom losgelaten en beschreven dat leerlingen de overgang moeten maken van dagelijkse, frequente taal, naar laagfrequente taal, school- en vaktaal.

Generieke aanbevelingen

Betrokkenen, waaronder leraren, vo ontwikkelscholen en de vakvereniging, zijn positief over het feit dat het ontwikkelteam leerlingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs meer keuzemogelijkheden wil bieden binnen het leergebied Nederlands. Wel gaven sommige feedbackgevers, namelijk enkele wetenschappers, ook aan dat ze bang zijn dat sommige elementen voor bepaalde leerlingen dan gaan verdwijnen uit het curriculum. Het ontwikkelteam heeft in de herziening de gemeenschappelijke kern voor alle leerlingen daarom beter beschreven, zodat duidelijk is wat in ieder geval aan iedere leerling moet worden aangeboden.

Uit de feedback bleek ook dat het ontwikkelteam in het tussenproduct niet voldoende duidelijk is geweest over het voorstel om keuze-elementen aan te bieden in de bovenbouw aan leerlingen. Het ontwikkelteam had het zowel over het uitwerken van modules als over het uitwerken van specifieke profielen voor de uitstroom van leerlingen. Bij het herschrijven van de generieke aanbevelingen heeft het ontwikkelteam dit voorstel nu als verschillende opties beschreven: of de ene variant of de andere variant. Hierbij is nauw afgestemd met het bestuur van de vakvereniging Levende Talen, dat een advies over de uitwerking van de bovenbouw in de vervolgfase heeft geschreven op verzoek van de minister.

Ten slotte was er vanuit het Platform vmbo-tl feedback op het punt dat de aanbevelingen nog onvoldoende op het vmbo gericht zijn. Het ontwikkelteam heeft waar mogelijk de aanbevelingen sectorspecifiek ingevuld. Het team wil ook benadrukken dat tijdens de uitwerking van de bovenbouw in de vervolgfase het essentieel is om eerst sectorspecifieke profielen uit te werken op basis waarvan de kennis en vaardigheden per sector worden geformuleerd.

3b. Input en/of feedback niet verwerkt ten behoeve van de producten

Onderlegger 1.1 Rijke teksten

Betrokkenen, waaronder leraren, lectoren en organisaties rondom leesbevordering, die enthousiast zijn over de onderlegger 1.1 'Rijke teksten' en graag zouden zien dat deze

onderlegger ook door andere leergebieden gebruikt of geadopteerd zou worden, merken op dat de voorbeelden die nu in de uitwerking staan te veel gericht zijn op het leergebied Nederlands en op schriftelijke teksten. Het ontwikkelteam heeft dit bewust gedaan: de bouwsteen is hier leergebiedspecifiek uitgewerkt. Indien de bouwsteen ook door andere leergebieden gebruikt gaat worden, zou ook daar een leergebiedspecifieke uitwerking gedaan moeten worden. Vandaar dat het ontwikkelteam hier een generieke aanbeveling over heeft opgenomen. Ook zijn geen voorbeelden van andere dan schriftelijke teksten opgenomen in verband met de nazoekbaarheid, beschikbaarheid en vindbaarheid van deze teksten. Met rijke teksten bedoelt het ontwikkelteam echter alle vormen: mondeling, schriftelijk, digitaal en multimodaal.

Bouwsteen 1.2 Interactie

Hier gaven enkele feedbackgevers aan dat er specifiek voorbeelden ten aanzien van interactie over fictie/ literatuur zouden moeten worden opgenomen. Het ontwikkelteam heeft echter geen onderscheid tussen zakelijke en literaire teksten willen maken. Voor taal- en denkontwikkeling zijn beide van belang.

Bouwsteen 3.1: meertaligheid

De ontwikkelteams Nederlands en Engels/MTV hebben er – ondanks de suggestie uit de feedback, met name van experts meertaligheid – voor gekozen om ieder een leergebiedspecifieke bouwsteen te ontwikkelen en niet gezamenlijk een identieke bouwsteen voor meertaligheid, juist ook om de eigenheid van het eigen leergebied te benadrukken. Wel is het onderdeel 'relevantie' van de grote opdrachten gelijk en onderbouw po nagenoeg gelijk.

Ook de suggestie om deze bouwsteen bij het leergebied Nederlands compleet te laten vervallen is niet door het ontwikkelteam overgenomen, omdat het ontwikkelteam overtuigd is dat er leergebiedspecifieke inhoud bij deze bouwsteen horen die bij het leergebied Nederlands aan de orde moeten komen. Bovendien is meertaligheid de norm in onze pluriforme en meertalige samenleving. Het ontwikkelteam heeft wel het belang van het Standaardnederlands als gemeenschappelijke taal sterker aangezet.

Overigens heeft het ontwikkelteam er ook voor gekozen om de term 'Standaardnederlands' te handhaven, ondanks enkele vragen die daarover kwamen. Het ontwikkelteam doelt hiermee op de gestandaardiseerde variant van het Nederlands die wordt onderwezen op scholen en wordt gebruikt door de autoriteiten en media.

Zowel generiek als specifiek bij bouwsteen 3.1 (meertaligheid) werd opgemerkt dat de bouwstenen niet geschreven zijn voor specifieke doelgroepen, zoals NT2-leerlingen, dyslectici, dove en slechthorende leerlingen. Het ontwikkelteam heeft dit bewust niet gedaan, omdat het in het product van het ontwikkelteam gaat om een beschrijving van het curriculum (kennis en vaardigheden) voor alle leerlingen. Voor specifieke doelgroepen moeten in de didactiek en uitvoering keuzes gemaakt worden.

Bouwsteen 7.1: verplichte canonieke werken

Het ontwikkelteam heeft in bouwsteen 7.1 geen verplichte canonieke werken opgenomen, zoals bijvoorbeeld een enkele feedbackgever aangaf. In de feedback klonken namelijk ook duidelijke tegengeluiden op dit punt, vooral omdat de bouwsteen vo onderbouw beschrijft wat alle leerlingen, ook vmbo-leerlingen, aangeboden moeten

krijgen. Het ontwikkelteam vindt dat voor de uitwerking van de bovenbouw dergelijke keuzes opnieuw besproken moeten worden.

3c. Input en/of feedback meenemen naar de vervolgfase

Relatie met huidige kaders, eindtermen en leerlijnen

Betrokkenen, met name leraren, gaven aan dat de huidige voorstellen vragen oproepen ten aanzien van de status en toekomst van de huidige kaders, eindtermen en leerlijnen (Referentiekader taal, kerndoelen, examenprogramma's, beschrijvingen van leerlijnen). Ook in eerdere consultatiefases is deze vraag naar voren gekomen. Het ontwikkelteam heeft een generieke aanbeveling gedaan over het afstemmen van de verschillende curriculumdocumenten, zodat deze documenten leraren eenduidiger houvast geven bij het vormgeven van hun onderwijs.

Didactische ondersteuning

Om het voorstel van het ontwikkelteam Nederlands goed uit te werken en te implementeren is goed flankerend beleid nodig: bijscholing van zittende leraren, schoolleiders en lerarenopleiders, nieuwe curricula op de lerarenopleidingen enzovoort. Denk bijvoorbeeld aan het voorstel om te werken met rijke teksten: hoe begeleid je leerlingen bij het lezen van rijke teksten, waar kun je ze vinden? Maar ook ten aanzien van nieuwe thema's als meertaligheid en kritisch informatie verwerken is (na)scholing nodig.

BIJLAGE 1: TOELICHTING CONSULTATIEPROCES

Doel en werkwijze van het consultatieproces

Vanaf de start van Curriculum.nu is het uitgangspunt geweest dat op vaste momenten in het ontwikkelproces, de zogenaamde consultatierondes, feedback kon worden gegeven op de tussenproducten van de ontwikkelteams. Het doel van dit consultatieproces was meerledig:

- transparantie over de werkwijze;
- ruime gelegenheid om actief bij te dragen voor eenieder die dat wil en kan;
- voeden van de ontwikkelteams met ideeën, inzichten en commentaar uit de onderwijspraktijk, de wetenschap en de samenleving.

Er hebben vijf consultatierondes plaatsgevonden waarin mensen en organisaties gevraagd en ongevraagd hebben gereageerd op de tussenproducten en concrete consultatievragen van de negen ontwikkelteams. Hiervoor is een online feedbacktool ontwikkeld, die is gebruikt tijdens ronde twee tot en met vijf. Bij de vierde en vijfde consultatieronde zijn er, naast de online feedback, ook bijeenkomsten georganiseerd waar de ontwikkelteams over hun tussenproducten in gesprek zijn gegaan met belangstellenden (vooral leraren, maar ook experts, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en andere geïnteresseerden). Gedurende het gehele proces hebben andere partijen eigen bijeenkomsten en peilingen georganiseerd. Ook deze feedback is waar mogelijk benut.

In elke consultatieronde zijn steeds dezelfde stappen gehanteerd door de ontwikkelteams om (doorgaans in ca. vier tot zes weken na sluiting van de feedbackronde) de ontvangen feedback te analyseren en verwerken. De stappen werden ondersteund door de online feedbacktool en behelzen:

1. Analysefase: Enkele leden van elk ontwikkelteam bepalen gezamenlijk in een werksessie welke thema's uit de ontvangen feedback naar voren komen (denk aan thema's als meertaligheid, of samenhang binnen het leergebied). In een volgende werksessie worden rode lijnen (stellingen die de inbreng van meerdere feedbackgevers verwoorden, zoals denk aan 'elementen in bouwsteen X zijn te ambitieus voor het PO') uit de thema's gedestilleerd.
2. Waarderingsfase: Vervolgens geeft elke lid van het ontwikkelteam een individueel oordeel of een rode lijn wel of niet verwerkt moet worden in het tussenproduct en waarom. Daarna wordt in een gezamenlijke werksessie door het gehele ontwikkelteam bepaald welke rode lijnen wel en niet te verwerken.
3. Editfase: De ontwikkelteams bepalen in een werksessie gezamenlijk welke aanpassingen zij op basis van de feedback aanbrengen in hun (tussen)producten. Na afloop van elke consultatieronde licht elk ontwikkelteam in een consultatieverslag toe welke feedback zij hebben ontvangen en wat zij daarmee hebben gedaan¹. Dit verslag, evenals de ontvangen feedback, wordt openbaar gemaakt via www.curriculum.nu.

Opbrengsten van het consultatieproces

Naast de online feedback en de consultatiebijeenkomsten is op diverse andere manieren feedback ontvangen gedurende het gehele ontwikkelproces. In tabel 1 worden deze verschillende bronnen van feedback en het bereik daarvan kort samengevat.

---

¹ De consultatieverslagen zijn openbaar en in te zien via www.curriculum.nu

	Bronnen van feedback	Toelichting	Aantal betrokkenen
A	Online feedback in ronde 1 t/m 5	2711 feedback inzendingen	De 2711 afzenders hebben nog vele andere personen betrokken bij het opstellen van de feedback. Het aantal betrokkenen varieerde van ca. 2100 (ronde 4) tot ca. 8200 (ronde 5)
B	Consultatiebijeenkomsten georganiseerd door Curriculum.nu in ronde 4 en 5	vijf grote bijeenkomsten met deelsessies per leergebied	514 deelnemers kwamen naar de bijeenkomsten op 16, 23 januari, 22, 29 mei en 5 juni 2019
C	Bijdragen aan bijeenkomsten georganiseerd door andere partijen door curriculum.nu (doorlopend)	602 bijeenkomsten Plus 167 bijeenkomsten van ontwikkelscholen	onbekend
D	schriftelijke feedback van en gesprekken met vakexperts in ronde 3 en 5	Twee rondes schriftelijke feedback van en twee rondes gesprekken	40 vakinhoudelijke experts
E	Peilingen gehouden door andere partijen onder eigen achterban (doorlopend)	11 peilingen, o.a. van LAKS, Ouders&Onderwijs, KVLO, LKCA	5392 deelnemers

Tabel 1. Bronnen van feedback, toelichting en bereik

Online feedback in ronde 1 t/m 5

In tabel 2 is het aantal inzendingen online feedback per leergebied per feedbackronde weergegeven.

Leergebied	RONDE 1	RONDE 2	RONDE 3	RONDE 4	RONDE 5	TOTAAL
Bewegen & Sport	42	53	47	24	61	227
Burgerschap	105	89	82	41	105	422
Digitale Geletterdheid	64	51	47	21	56	239
Engels MVT	52	50	53	29	107	291
Kunst & Cultuur	78	49	71	34	41	273
Mens & Maatschappij	71	0	62	0	83	216
Mens & Natuur	94	78	64	0	90	326
Nederlands	75	64	79	31	70	319
Rekenen & Wiskunde	51	52	51	65	79	298
ALGEMENE FEEDBACK	0	0	0	0	100	100
TOTAAL	632	486	556	245	792	2711²

Tabel 2: aantal inzendingen in feedbacktool per ronde, per leergebied en in totaal

² Er zijn ook enkele brieven en e-mails met feedback ontvangen die niet (tijdig voor sluiting van de reactietermijn) via de feedbacktool zijn ingediend. In totaal gaat het om ca. 15-20 losse inzendingen. Deze inzendingen zijn in de hierna volgende statistieken NIET opgenomen, ook omdat veel van de relevante gegevens (zoals het aantal en type personen dat aan de inzending heeft bijgedragen) bij dergelijke e-mails niet werden aangegeven.

Wat opvalt is de grote diversiteit in het type organisaties dat feedback heeft ingestuurd: er waren o.a. 435 inzendingen van scholen, 260 van lerarenorganisaties (zoals vakverenigingen), 190 van maatschappelijke organisaties, en 165 van instellingen voor vervolgonderwijs (waaronder ook lerarenopleidingen).

De inzenders van de feedback hebben bovendien heel veel mensen betrokken bij het opstellen van de feedback³.

	RONDE 1	RONDE 2	RONDE 3	RONDE 4	RONDE 5
Aantal inzendingen	632	486	556	245	792
Aantal personen die hebben bijgedragen aan inzendingen (afgerond)	7600	6400	6200	2100	8200

Tabel 3: aantal inzendingen per ronde en aantal personen dat aan inzendingen heeft bijgedragen

Ook hier is sprake van een grote diversiteit:

- ca. 8500 leerlingen PO en VO, vooral via LAKS-peilingen en ontwikkelscholen benaderd;
- ca. 5500 leraren VO;
- ca. 2600 professionals uit MBO, HBO en WO;
- ca. 2900 leraren PO;
- ca. 2300 professionals uit een maatschappelijke organisatie;
- ca. 1750 ouders;
- ca. 1400 lerarenopleiders;
- ca. 750 personen uit het bedrijfsleven;
- Een relatief grote groep valt onder de categorie "anders", waar bijv. ook ruim 1700 ondertekenaars van een petitie over levensbeschouwing in het onderwijs.

De meeste feedback was positief-kritisch van toon en richtte zich op de inhoud van de tussenproducten. Negatieve reacties gingen met name over nut en noodzaak van de curriculumherziening en over het proces, in het bijzonder de vraag of er voldoende bekendheid en draagvlak onder leraren is. De inhoud van de feedback is in te zien op <https://consultatie.curriculum.nu/antwoorden/>. De wijze waarop deze feedback is verwerkt, is beschreven in de consultatieverslagen.

Consultatiebijeenkomsten

In ronde 4 en 5 zijn er voor en door elk ontwikkelteam consultatiebijeenkomsten georganiseerd om de (tussen)producten te bespreken met een brede groep betrokkenen. Het doel van deze consultatiebijeenkomsten was om:

- Feedbackgevers de gelegenheid te bieden om rechtstreeks in dialoog te gaan met de ontwikkelteams, maar ook met elkaar;
- Ook onderwerpen en werkvormen aan bod te laten komen, die zich minder goed leenden voor de online feedbacktool.

Een overzicht van bijeenkomsten en het aantal deelnemers is opgenomen in tabel 4.

³ De hier genoemde aantallen zijn gebaseerd op zelfrapportage door de inzenders. Vaak hebben dezelfde personen bijgedragen in meerdere rondes en/of aan meerdere leergebieden. De bijdragen per ronde kunnen daarom niet zondermeer bij elkaar worden opgeteld, omdat daarmee dubbeltellingen zouden ontstaan. Het precieze aantal individuen dat heeft bijgedragen aan de feedback is derhalve niet met zekerheid te bepalen.

De waardering van de deelnemers voor deze sessie was hoog⁴, bleek uit evaluatie achteraf. Met name was er waardering voor de gelegenheid om ook de inbreng van andere deelnemers te horen, en de openheid en belangstelling van de ontwikkelteamleden voor de input en de feedbackgevers.

leergebied	16 januari 2019	23 januari 2019	22 mei 2019 voor leraren PO/VO	29 mei 2019	5 juni 2019	TOTAAL
Bewegen & Sport	4	3	0	8	27	42
Burgerschap	18	17	12	5	9	61
Digitale Geletterdheid	10	4	6	6	6	32
Engels/MVT	7	17	14	9	9	56
Kunst & Cultuur	13	10	3	7	13	46
Mens & Maatschappij	14	12	7	6	2	41
Mens & Natuur	11	16	4	11	10	52
Nederlands	9	16	9	19	20	73
Rekenen & Wiskunde	3	14	11	8	8	44
Leergebiedoverstijgende deelnemers	19	31	0	7	10	67
TOTAAL	108	140	66	86	114	514

Tabel 4: aantal deelnemers per leergebied bij de door Curriculum.nu georganiseerde consultatiebijeenkomsten

Door andere partijen georganiseerde bijeenkomsten

Naast de 'eigen' consultatiebijeenkomsten verzorgden de leden van de ontwikkelteams en ondersteuners van Curriculum.nu regelmatig bijdragen (in de vorm van workshops, presentaties, e.d.) tijdens bijeenkomsten die door andere partners werden georganiseerd.

Gedurende het traject is aan zeker 602 van deze externe bijeenkomsten bijgedragen. Dat betreft zowel grote bijeenkomsten, zoals de congressen van de VO-raad en de AVS, als vele kleinere bijeenkomsten zoals studiedagen verspreid over het land die worden georganiseerd door schoolbesturen, (vak)verenigingen, meesterschapsteams, netwerkorganisaties e.d. In tabel 5 is het aantal bijeenkomsten per ontwikkelronde per leergebied opgenomen. NB: Het aantal deelnemers aan elk van deze bijeenkomsten is niet geregistreerd en dus ook niet opgenomen. Het aantal deelnemers aan dergelijke bijeenkomsten is niet geregistreerd, maar het gaat om duizenden personen.

leergebied	Ronde 1	Ronde 2	Ronde 3	Ronde 4	Ronde 5	TOTAAL
Bewegen & Sport	11	10	13	13	8	55
Burgerschap	13	15	19	4	2	53
Digitale Geletterdheid	6	13	7	8	4	38
Engels/MVT	18	18	22	3	4	65
Kunst & Cultuur	20	19	17	12	9	77
Mens & Maatschappij	7	7	8	4	4	30

Mens & Natuur	16	10	10	7	8	51
Nederlands	18	18	15	12	15	78
Rekenen & wiskunde	8	12	5	13	8	46
Leergebied-overstijgend	15	25	19	29	21	109
Totaal per fase	132	147	135	105	83	602

Tabel 5: aantal door externe partijen georganiseerde bijeenkomsten per leergebied, per ronde

Daarnaast hebben er 167 bijeenkomsten op ontwikkelscholen plaatsgevonden.